

Doc. dr. sc. Dževad Drino
Pravni fakultet u Tuzli

Benjamina Londrc
Pravni fakultet u Sarajevu

PROCES EUROMEDITERANIZACIJE I RIMSKO PRAVO

Pripremajući rad za ovu naučnu konferenciju otišao sam na web stranice EUROLEX gdje sam našao da je od 1951. godine do danas pod pojmom „European union law“ sadržano doslovno 3.650.000 ugovora, aneksa, statuta, deklaracija, direktiva, sudskih presuda i ostalih dokumenata. Odustao sam od prvobitne namjere da u kontekstu prava evropske unije razmotrim javni i privatni aspekt nužnih pravnih reformi u Bosni i Hercegovini i da eventualno pokušam odgovoriti na upit koliko daleko možemo ići, ali mi je pažnju privukao jedan do tog momenta meni skoro nepoznat pravni i politički pojam a to je Euromediterranizacija. Bosna i Hercegovina je i mediteranska zemlja, što se danas namjerno ili slučajno često zaboravlja, pa sam naravno vidio i njeno mjesto unutar ovoga toposa iako ćemo do samoga članstva unutar Unije izvjesno čekati duže nego ostale zemlje regiona. Redovi koji slijede predstavljaju pojašnjenje i analizu samog pojma, ali i pravnih osnova na kojima se zasniva i svakako ne sadrže odgovore kako daleko možemo ići, ali kamo trebamo ići, svakako da.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, euromediterranizacija, evropsko pravo, pravne tradicije, rimsko pravo.

EUROMEDITERANIZATION PROCESS AND ROMAN LAW

In preparing the work for this scholarly conference, I went to the website EUROLEX where I found that since 1951. until today, the term "European Union law" contained literally 3,650,000 contracts, annexes, statutes, declarations, directives, court decisions and other documents. I gave up the original intention in the context of European Union law to review the public and private aspect for necessary legal reforms in Bosnia and Herzegovina and to possibly try to answer the query of how far can we go, but my attention was drawn to this one moment of the almost unknown legal and political concept of Euromediterraneanization. Bosnia and Herzegovina is a Mediterranean country, which is now deliberately or accidentally often forgotten, and I certainly saw her place within this topos, although the the very membership in the Union is likely to wait longer than other countries in the region. The lines that follow represent a clarification and analysis of the term and the legal basis on which it is based, and certainly does not contain answers how far we can go, but certainly where to go.

Key words: Bosnia and Herzegovina, euromediterraneanization, European law, legal tradition, Roman law

UVOD

Proces euromediteranizacije krenuo je sa dva dokumenta: *Globalne mediteranske politike* iz 1972. godine, te *Obnovljene mediteranske politike* iz 1990. godine, kojim je započet i sam proces institucijalizacije koji je završen formalno *Procesom iz Barcelone* i formiranjem *Unije za Mediteran* 2008. godine.¹ Planirana saradnja je vršena kroz tri stuba; bezbjednosti i političke saradnje, ekonomsko- finansijskim pitanjima, te socijalno- kulturološkim pitanjima, uz konstantan naglasak na dijalog dvaju mediteranskih obala. Pravno gledano, radilo se o svojevrsnom pokušaju nove recepcije rimskog prava jer su sve zemlje članice Unije direktno baštinile najveći pravi sistem antike, pa bi to direktno značilo *novis generis* u daljem razvitku evropskog prava. Sagledajmo institucijalne procese:

1. Na bazi *Procesa iz Barcelone* osnovana je EMPA - Euromediteranska Parlamentarna Skupština 2003. godine, čine je 130 članova iz zemalja Evropske Unije, 130 iz deset suosnivača ostalih mediteranskih zemalja, 10 ostalih i 10 iz Mauritanije.

2. Na inicijativu bivšeg francuskog predsjednika N. Sarkozya, 2008. godine formira se *Unija za Mediteran*, što je trebalo značiti povratak Francuske na „stare staze“, ali je završio u sukobljavanju i nesnalaženju sa islamskim svijetom, prije svega Turskom, kojoj je, s obzirom na eksplicitni otpor punopravnom članstvu u Evropskoj Uniji, Unija za Mediteran bila predviđena zona posebnog tretmana. Sarkozy je planirao u Uniji samo mediteranske zemlje članice Evropske Unije, a zbog neslaganja njemačke kancelarke Angele Merkel sve zemlje članice Evropske Unije ujedno su i članice novoosnovane Unije za Mediteran. Ovaj iznuđeni kompromis je drastičniji kad znamo da je npr. Njemačka još od 1992. godine članica Vijeća baltičkih zemalja čije su članice države isključivo s obala Baltičkog mora. U Zajedničkoj deklaraciji u povodu osnivanja *Unije za Mediteran* utvrđen je obavezan godišnji samit na razini ministara vanjskih poslova svih 43 zemalja članica, te formiranje Skupštine i sekretarijata, sa primjetnim dimenzijama tzv. „meke moći“ (*soft power*) utjecaja, uz konstante demilitarizacije, društveno- ekonomskog razvoja, unaprjeđenja ljudskih prava i regionalne

¹ Dokumenti dostupni na stranici Direkcije za evropske integracije BiH www.dei.gov.ba te na Euro-mediteranskoj zakladi za dijalog među kulturama „Anna Lindh“, www.euromedalex.org. (informacije preuzete 20.11.2013.)

saradnje zemalja članica. Petogodišnji rad *Unije* nije donio skoro nikakve rezultate; *Proces iz Barcelone* bio je temeljen na osnovnim vrijednostima Evropske Unije - *Unija za Mediteran* ne, suprotno *Procesu* koji se temeljio na osnivanju različitih mjera aktera, Unija je bazirana na „teoriji uticaja“ (*Leveragetheory*) - finansiranje projekata, nestabilnost političkih sistema, zaštita ljudskih prava uz neuspjeh uspostave mreže civilnog društva današnje je slika *Unije*. Mediteranska, ovako zamišljena saradnja, *in statu nascendi*, apsolutno nije ostvarila ne samo strateške nego skoro nikakve ciljeve!²

Njeno osnivanje je bilo 13. jula 2008. godine u Parizu i u momentu uspostavljanja čine je sve zemlje Evropske Unije (27 zemalja), 13 zemalja dotadašnjeg *Procesa iz Barcelone* (Albanija, Alžir, Egipat, Izrael, Jordan, Liban, Libija, Maroko, Mauritanija, Palestinske teritorije, Sirija, Turska, Tunis), potom Monako i tri zemlje tadašnjeg zapadnog Balkana: Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Hrvatska. Razlog osnivanja je višestruk, osim poziva na prvu pravu evropsku civilizaciju- onu rimsku, i na trajne osnove kulturnog jedinstva Evrope, vidljivo je traganje za dijalogom koji će prevazići tragove metanastazičkih kretanja- seoba i trgovinske razmjene, kao i opće uzroke divergencije i izraženih regionalnih razlika tipa sjever- jug, istok-zapad. Ova vidljiva primjena teorije o „*diplomaciji kolosijeka*“ (*Track Diplomacy Theory*), pokušaj promocije demokracije kao centralne vrijednosti uz demilitarizaciju, impulse društveno- ekonomskoj saradnji, širenju ljudskih prava i regionalne saradnje uopće dovela je do neupjeha uspostave mreže civilnog društva lakonski objašnjavano nestabilnošću političkih sistema zemalja članica.

1. Gdje tražiti početke saradnje evropskih regija?

Iluzija je pokušaj smještaja ovoga procesa u savremeno doba, oni su stariji i od nacionalnih država i njihovo međusobno povezivanje seže, prema Brodelu, u dubine historije Kontinenta.³ Ako, pak, pokušamo sagledati pitanje o organizovanom povezivanju evropskih regiona konstatovati ćemo da je riječ o relativno skorašnjoj pojavi; izvjesno je da se tek šezdesetih godina prošlog stoljeća počinju javljati organizacione forme koje okupljaju

² Laća, A.- Špehar,H., *Proces „Euromediterranizacije“ : Unija za Mediteran i uloga nevladinih organizacija u stvaranju mediteranskih politika*, *Anali Hrvatskog političkološkog društva*, 2012., 225-245.

³ Braudel,F., *Civilizacije kroz povijest*, “Globus“ Zagreb, 1990., 281- 282.

regione koji se nalaze u sredini između nacionalnih država i lokalnih zajednica.⁴

Osnovni razlozi su sljedeći: prvi je u uvijek traženom povećanom utjecaju regiona na vlastiti ali i sveukupni državni razvitak, drugi je proces decentralizacije države, a treći je prostorna, regionalna ili djelatna upućenost jednih na druge.⁵ Pri tom se prva regionalna povezivanja javljaju na periferiji, u području Alpa, da bi se 1978. godine izvršio prvi regionalni spoj s bazenom Mediterana putem regionalne zajednice „Alpe Adrija“, da bi danas imali zajednicu regiona prijestonica zemalja Evropske zajednice (CTRC), zajednicu evropskih perifernih regiona (ARFE) i zajednicu tradicionalnih industrijskih regiona (RETI).⁶

Vratimo se drugom dijelu naše teme- otkud rimsko pravo i euromediterranizacija? Šta ima najveći pravni sistem antike sa jednim, u suštini, političkim pokretom kojim euroatlanske integracije prelaze, rekli bismo i konačno, na drugu obalu Mediterana? Upravo je ONO poveznica svih kultura Mediterana pa i pravnih kultura i tradicija obje obale i one „kršćanske“ ali i one s druge strane „islamske“, što se počesto zaboravlja i zanemaruje.⁷ Oživljavanje interesa pravnika današnjice za doprinos, bolje rečeno, dugovanje rimskopravne nauke današnjem modernom evropskom pravu nije od jučer, tako će i njemački pravni historičar Rajnhard Cimerman napisati da je ono živi standard naše evropske civilizacije kao u suštinskom tako i u smislu da i danas živi -, *vital as in both essential and living*“.⁸ Novosadska profesorica Magdolna Sič, po istraživanjima Franciska Santosa i Knitela, navodi kako Evropski sud pravde ali i drugi evropski tribunali koriste stare maksime i izreke rimskog prava:

1. U slučaju Grifoni I & II (1990- 1994.) evropski sud je osudio EUROATOM da tužiocu nadoknadi štetu na osnovu zaključka generalnog pravobranioca- „*alterum non laedere*“.

⁴ Stojković, B., *Evropski kulturni identitet*, II izd., Beograd, 2008., 150.

⁵ Bučar, B., Organiziranost evropskih regija, u *Evropa 1992.*, ČGP Delo, Ljubljana, 1989., 163- 183.

⁶ Šire u: Kačari, M., *Geofilozofija Evrope*, prev. Ž. Đurić, „Plato“, Beograd, 2001.

⁷ Vuletić, V., *Ius commune Europeanum- novi termin za staro rešenje*, *Analiz Pravnog fakulteta u Beogradu*, god.LIX, 2/ 2011., 163.

⁸ Zimmermann, R., *The Law of Obligationis. Roman Foundationis of the civilian Tradition*, Oxford 1996., X.

2. U slučaju Rudolf Miset v. Council (1987) korištena su i citirana stara pravila rimskog prava – *dies a quo non computatur in termino- i, dies ad quem computatur in termino.*⁹

Rimsko pravo je i na istočnoj obali Mediterana recipirano putem preuzimanja modernih pravnih kodifikacija, savremenih evropskih građanskih zakonika u zemljama Magreba, Egiptu, srednjem Istoku i Turskoj, (Francuski *Code Civil*, Švicarski građanski zakonik, itd.), ali ono nije nepoznato niti islamskom pravu (šerijatu), o čemu se zadnjih godina, prema predloženim radovima profesora Fikreta Karčića vode brojne rasprave i istraživanja.¹⁰ Savremena analiza brojnih šerijatskopравниh instituta ukazuje na zanimljive puteve utjecaja rimskog prava, pored već znanog preuzimanja temelja klasične grčke filozofije sačuvane u posthelenističkom svijetu, te osnovnih pojmova pravde i pravičnosti.

Stoga je i ovaj pokušaj Euromediterranizacije bio pokušaj i nove obnove nekadašnjih zajedničkih pravnih temelja- rimskog prava prije svega, a sa visokim i nerealnim političkim očekivanjima i zanemarivanjem funkcionalističkog, došlo je i do neostvarivanja osnovnih ciljeva kroz pokušaje promocije demokratskih vrijednosti samo nekih zemalja članica. Pri tome je, primjerice, problem mediteranskih migracija neriješen i povećan, a od nekadašnje široko proklamovane slobode kretanja realizuju se kontrole i ograničenja, ovakav koncept sa nametanjem interesa i volje nekih najjačih država očito je ostao bez rezultata, a time i segment tradicije rimskog prava, nažalost.

ZAKLJUČAK

Proces Euromediterranizacije predstavlja pokušaj oblika regionalnog udruživanja zemalja Evropske Unije, dijelova Balkana i država sa druge, istočne strane Sredozemlja, koja je formalno institucionalizirana osnivanjem EMPA- Euromediterranske parlamentarne Skupštine 2003. godine i u konačnici Unije za Mediteran 2008. godine. Da bi se postigao kompromis svaki pravni sistem mora riješiti pitanje odnosa stabilnosti i promjene (ne smije se zanemariti princip pravičnosti). Pravo nalaže stabilnost, a kada se

⁹ Sič. M., Trajne vrednosti rimskog prava, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 43., 3-4/ 2006., 383-401.

¹⁰ Vidi u: Karčić, F., *Studije o šerijatskom pravu i institucijama*, Sarajevo, 2011.

primjenjuje pod izmjenjenim okolnostima dolazi do nesklada i postavlja se pitanje promjene. Pravo treba osigurati oboje, ma koliko bili proturiječni. Na osnovu izloženog, možemo reći da rimsko pravo i danas ima značajnu ulogu u Evropi, koja na neki način nosi duh i pravnu kulturu zasnovanu na rimskom pravu. Još je rimski pravnik Gaj, u prvoj knjizi komentara Zakonika XII ploča (Digesta), preporučio proučavanje pravne historije: „Samo je ono savršeno što sadrži sve svoje dijelove, a najznačajniji dio je početak. Stoga onaj koji se bavi pravom, a nije upoznat sa pravnom historijom, sa porijeklom i počecima, podsjeća na čovjeka koji neopranih ruku pristupa ručku.“ Prof. Magdolna Sič primjećuje kako je obrada pitanja rimskog prava od velikog značaja za formiranje novog evropskog prava, te da bi stvaranje savremenog zajedničkog prava bez rimsko- pravnih osnova, značilo „sadići drvo bez korijena“. U prilog ovoj tvrdnji ide i savremena primjena rimskih pravnih pravila (regula), koje nisu izgubile vrijednost i upotrebljivost u današnjem pravu. Neophodno je da se u novim okolnostima i novim kriterijima pristupi oživljavanju instituta rimskog prava, kako bi se shvatila njegova veličina i značaj, ali i oplemenili budući koraci u pravnoj nauci.